

GENCİNE-İ ADALET’TE İKTİDAR ARACI NİTELİĞİ İLE BİLGİ ÜZERİNE SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ

*H. Ömer KARPUZ**

*Özgür Kasım AYDEMİR***

ÖZET

El yazması eserler kültür hazinemizin önemli unsurlarındandır. Bu eserlerin dilbilgisi özelliklerinin yanında içeriklerine ilişkin çözümlerinin de yapılması gerektiğini düşünmekteyiz. Bu doğrultuda gerçekleştirmeye çalıştığımız çalışmamız, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed’e sunulmuş telif bir siyasetname özelliğine sahip Gencine-i Adalet adlı 360 sayfalık talik hatlı metin üzerinedir. Toplumsal özellikleri ve ülküsel devlet yönetimi kurgusuyla iktidar kavramının çok yönlü özelliklerini barındıran bu tarihsel metin; gerek iktidar felsefesi, gerek söylem çözümlenmesi alanlarındaki öncü görüşlerin sahibi Michel Foucault’un kurgusu ve yöntemi ile söylem çözümlenmesine tâbi tutulmuştur. Öncelikle iktidar kavramı ve iktidar felsefesi ile söylem kavramı ve söylem çözümlenmesi üzerine ana hatlarıyla teorik bilgi verilmiştir. Bu bilgilere bağlı olarak işletilen kurgu ve yöntem, felsefe ile dilbilimin kesişim alanı içerisinde tanıtılmıştır. Ardından, uygulamalara geçilen alt bölümde, Gencine-i Adalet’den dayanak alınarak iktidar felsefesinin temel birimlerine dayalı söylem çözümlenmeleri gerçekleştirilmiştir. Siyasetnâmelerin genel itibarıyla kuramsal ağırlıklı bir içeriğe sahip olmalarına karşın Gencine-i Adalet’te belirtilen kuramlar, özellikle dördüncü bölüm içerisinde tarihsel nitelikli hikâyeye uygulamalarıyla desteklenmiştir. Hikâyelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yerini Türkçe sözcükler ve tamlamalar almıştır. Böylelikle uygulamalarla desteklenen kuramlar, hikâyelere dayalı işletimlerdeki ifadelerinde daha yalın bir dil ile sunulmuştur. Kuramsal ifadelerin, anlaşılması daha güç bir dille yazılmasını; öznenin gerçekliğin anlatıcılarına duyduğu gereksinimin vurgulanması gerekçesi ile açıklayabiliriz. Bu gerekçe metin içerisinde kullanılan “yani, manası, demektir” sözcükleri ile “bilgi” daha belirgin bir şekilde algılanmakta ve böylelikle iktidarın güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, iktidar felsefesi, bilgi, söylem çözümlenmesi.

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, homerkar@yahoo.com

** Yrd. Doç. Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, okaydemir@gmail.com

DISCOURSE ANALYSIS ON KNOWLEDGE AS A TOOL OF POWER IN GENCİNE-İ ADALET

ABSTRACT

Manuscript pieces are one of the significant elements of our cultural treasury. We think that besides their grammar features, contextual analysis of these pieces also needs to be done. Our study, we try to do accordingly, is about 360-page text of talik calligraphy, entitled Gencine-i Adalet, which had a characteristic of copyright book of government and which was presented to Ottoman Empire Sultan 1st Ahmet in the 17th century. Along with its social features and nationalistic state government construction This historical text,, including multi-directional characteristics of Power concept, is analysed discursively according to Michel Foucault's theory and methods who is the owner of the leading views in both the fields' of philosophy of power and discourse analysis. Firstly we give a general theoretical information about power concept and philosophy of power and then discourse concept and discourse analysis. Depending on these information we work on theory and method and introduce them within the intersection line of philosophy and linguistics. After this, in the subchapter where we passed to the applications, base units of power philosophy, depending on Gencine-i Adalet and taken from it, are analysed discursively. Although Political Treatises (Siyasetname) generally have theoretical content, the theories in Gencine-i Adalet especially in fourth part supported by story applications having historical aspects. In stories Arabic and Persian words and noun phrases replaced by Turkish ones. Thus theories supported by applications presented in a more simple language. The fact that theoretical expression are written in a intricate way can be explained with the necessity of narrators the subject reality have. This rationale is used in the text, "ie, meaning, means" with the words "information" and thus making government more powerful is aimed.

Key Words: Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, philosophy of political power, knowledge, discourse analysis.

I. Giriş:

Gencine-i Adâlet (G.A.)¹, 1603-1617 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne Padişah olan Sultan 1. Ahmed'e sunulmuştur. Bu bilgi ve eserin adı, 005a numaralı sayfada kırmızı mürekkebe ile vurgulanarak belirtilmiştir. 17. yüzyılda Kâtibî tarafından yazılmış olan eser hakkında yalnızca Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğu'ndan bilgi edinebildik. Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmalar Kataloğunda, eserin, yaşamı hakkında fazla bilgiye ulaşamadığımız Kâtibî tarafından telif edildiğinin, 162b'deki manzumedan anlaşıldığı bildirilmektedir. Biz, 162b'de böyle bir manzume bulamadık. 164a, 167a, 172a, 175b, 178a'da da manzumeler bulunmasına karşın, müellife ilişkin bilgi içeren manzumeler 172b'de ve 176a'da yer almaktadır. Kâtibî mahlası ise eserin 172a sayfasının onaltıncı satırında ve 175b'nin onsekizinci satırında kullanılmıştır. G.A., Topkapı Sarayı Müzesi, I. Ahmed Yazma Eserler Kitaplığı'nda Bağdat 348 envanter numarasıyla

¹ Gencine-i Adalet, bundan sonra G.A. olarak belirtilecektir.

kayıtlı bulunmaktadır. Babasının ölümü sonucu henüz 14 yaşındayken tahta çıkmasına karşın, yenileşme hareketlerinin ve isyanların yoğunluk kazandığı bir dönemde adaletli oluşuyla öne çıkan ve kudretli bir yönetim gösteren Sultan I. Ahmed Han'a sunulmuş olan G.A., dönemin devlet ve devleti var eden toplum yapısına ilişkin bilgileri tarihsel dayanaklarıyla, edimsel ve edinçsel boyutta, iktidar ülküsüne dayalı olarak sunmaktadır. Eser, genellikle ilmiye sınıfı arasında kullanılmış bulunan talik hatla yazılmıştır. Aharlı elvan kağıt üzerine, birkaç satırlık istisnası bulunmakla birlikte hareke kullanılmadan yazılmış bulunan eserin cetvelleri yaldızlıdır. 215 mm. boyundaki ve 133 mm. boyundaki G.A., yine istisnai nitelikli olarak değerlendirdiğimiz 074a ve 074b sayfaları dışında, sayfada 21 satır barındıran mensur bir el yazması metin niteliğindedir. Belirtmiş olduğumuz iki sayfada ise 22 satır bulunmaktadır. Toplam 360 sayfalık, telif eser niteliğindeki Gencine-i Adalet'in, tek nüsha olduğunu belirtebiliriz. Eserin, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Nadir Eserler Bölümü'nde sonradan kopya edilmiş 24 varaklık bir kısmının bulunduğu tarafımızca belirlenmiştir. Tam nüsha özelliği taşımayan bu el yazmasının yazıldığı yıl ise bilinmemektedir.

Devlet adamlarına yol gösterme ve önerilerde bulunma amacıyla yazılan siyasetnâmeler genellikle teorik özelliklere sahiptirler. Ancak G.A.'nın dört ana bölümünden birisi tamamen tarihsel uygulamalara ayrılmıştır. Böylelikle teorik bilgilerin aktarımı sağlanmış, somut örneklerle dayandırılan Arapça ve Farsça sözcük kullanımının azaldığı, anlaşılabilirliğin arttığı bu bölüm aracılığı ile teorinin alımlanması sağlanmaya çalışılmıştır. Aktarılan bilgilerin eserin yazılış amacı doğrultusunda iktidar kavramı ile ilişkili olduğunu ve genelde siyasetnamelerin, özelde ise G.A.'nın bilgi ile iktidar ilişkisini felsefi dayanaklarıyla dilbilimsel yöntemler doğrultusunda çözümmeden eser(ler)in ana kurgusunun dahi çözümlenemeyeceğini düşünmekteyiz.

II. Kullanılan Yöntem:

Dilbilim alt dalı niteliğindeki söylem çözümlemesi, yorum çalışmalarının dünyada yoğunluk kazandığı bir dönemde gerçekleşmiştir. Yirminci yüzyılın sonu itibariyle sosyal bilimlerin önemli dayanak noktalarından biri haline gelen söylem; daha çok rasyonalizmin, determinizmin, pozitivistizmin ve empirizmin tek düze çözümlemelerinin devrini kapatarak, kendi çağını başlatmıştır. Konuyu daha iyi açıklayabilmek amacıyla Lütfiye Oktar'ın şu tespitini paylaşmayı yararlı buluyoruz:

“Söylem hem sosyal bilimciler hem de dilbilimciler tarafından kullanılan toplumsal bir ulamdır. Dilbilimcilerin çoğu söylem kavramıyla sözlü ve yazılı dil kullanımını kastetmektedir. Ancak Fairlough, sosyal bilimsel yaklaşımı da katmak amacıyla söylemi, yani dil kullanımını, toplumsal pratiğin bir biçimi olarak tanımlamaktadır. Söylemi toplumsal pratik olarak tanımlama, belli bir söylem olgusuyla, söylemi biçimlendiren durumlar, koşullar, kurumlar ve toplumsal yapılar arasındaki diyalektik ilişkiyi vurgulamaktadır. Bu diyalektik ilişki iki yönlüdür. Bir yandan söylem, durumlar, koşullar, kurumlar ve toplumsal yapılarla biçimlendirilir. Öte yandan söylemin kendisi durumları, koşulları, kurumları ve toplumsal yapıları biçimlendirir. (...) Eleştirel söylem çözümlemesi yönteminin en can alıcı özelliği de, söylemin bu iki yönünü, yani toplumsal olarak şekillenen ve toplumsal kimlikleri, toplumsal ilişkileri ve bilgi ve inanç dizgelerini kurgulayan yönleri arasındaki bağlantıyı ortaya çıkarmayı hedeflemesidir (Oktar 1999: 282).”

Söylem çözümlemelerine yeni bir yaklaşım kazandıran Michel Foucault da söylem ile toplumsal dokunun ayrıştırılmazlığına vurgu yapmış ve söylemi bir anlamda toplumsal erk tarafından kurgulanmış ve toplumu kurgulayan bir iktidar alanı olarak konumlandırmıştır. İktidarın ancak ve ancak öznenin özgürlüğü ile var olabileceğini belirten Foucault, bir anlamda söylemi de özgür öznenin mücadelesi olarak görmektedir. Bu mücadelede ise özneliği ve nesneliği belirleyen iktidarın elindeki en büyük güç “bilgi”dir. Özgürlüğe yönlendirilen öznenin aslında tâbiyete yönlendirilmiş olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu konuya ilişkin, M. Foucault'un iktidar

Turkish Studies

kurgusunda, Nietzsche aracılığıyla etkide bulunan Adorno ve Horkheimer, “Aydınlanmanın Diyalektiği”nde modern öznenin sürekli üretildiğini, bu üretim aşamasında özne adlandırmasının dahi bir aldatmaca olduğunu, öznenin kendisinin modernitenin erki tarafından üretildiğini belirtmektedir. Foucault’ya bu görüşü benimseyip geliştirerek, öznenin tâbiyetinin sıklıkla tekrarlatıldığını ve özgürlüğün de bu tekrarlanma süreçlerine ilişkin olduğunu belirtmiştir. Daha yalın bir ifade ile, iktidar farklı içeriğe ve işleve sahip bilgiler aracılığıyla özneyi sürekli –kendi rızasıyla- tâbiyete yönlendirmektedir. Öznenin özgürlüğü ise bu tâbiyeti onaylama sürecine özgüdür. Bilginin biçimlendirdiği iktidar yapısına yönelik söylem çözümlememizde gerek iktidar felsefesine gerek söylem çözümlemesine ilişkin olarak Fransız düşünür Michel Foucault’nun yaklaşımı ve yöntemi kullanılmıştır. Belirtilen yönetime ilişkin teorik dayanaklar, makalemizin bulgular bölümünde ele alınmış ve metinden alıntılar ile somutlanmıştır.

III. Bulgular:

G.A.’nın ana söylem yapısının, siyasetnamelerin özelliğiyle örtüşen öğretisel özellikli olduğunu belirtebiliriz. Farklı kökenli dil birlikleri ile ve zengin sözcük varlığı ile işletilen bu öğretisel yapı, doğrudan ideolojik olmasa da, yazılış amacı olarak özetlenebilecek başlığıyla uyumlu bir amaca hizmet etmektedir, vurgu yapmaktadır. Nitekim Büyükkantarcıoğlu’nun belirttiği; “Söylem ideolojinin toplum içindeki pratiklerini düzenleme işlevi taşıdığından, örneğin, iyi kurgulanmış ikna edici bir söylem bireyin zihinsel süreçlerini etkileyerek değerlerin benimsenmesini ve devamını sağlar (Büyükkantarcıoğlu 2006: 119)” yargısı çoğu dilbilimci tarafından da benimsenmiş ve kabul edilmiştir. Geniş anlatım birliklerinin, sözcelerin çıkarımlarının yanı sıra, eser içerisinde “bil ki” ifadesinin 70 kez yinelenmesi, ikna edici işlevsel söylem yapısının somutlanmasıdır. Bu ifade, hem yazara Sultan 1. Ahmed’e, emir kipinde seslenme olanağı sağlamakta hem de öğreti içeriğine yüklenen önemi bildirmektedir. Bu ifadedeki emir formunun, G.A.’da toplam 2260 kez işletilen kuvvetlendirme eki (+dUr) ile örtüşür bir işlevi vardır ki bunu da özneyi bilgi aracılığıyla iktidarın “teba”sı ya da “reaya”sı kılabilme amacı olarak değerlendirmekteyiz. Bilgi, iktidarın önemli güçlerinden birisi niteliğinde ele alınmıştır. Güce dönüştürülebilir olan bilginin sınırları eserimizde belirgin olarak belirtilmiştir. Öncelikle, iktidarın uygulatıcılarından olan bilginin doğruluğu vurgulanmıştır. Bilgi yapısının doğruluğuna yapılan vurgu 35 kez yinelenen “hakikat” sözcüğüyle de açığa çıkarılmaktadır. Ancak erkin uygulatıcısı olduğu kadar, edimselliği yönüyle görünüm kipi niteliğine de sahip olan hakikatin etkinliğinin, eserin genel niteliğine bağlı olarak salt bu dünya ile sınırlı olmadığını belirtebiliriz. “*hakikat dünyada güzâr-ı ahret ve ‘ukbâda bir şırâtdur* (035a/21-035b/01)” ifadesi ile, belirtilen bağlamdaki söylem somutlanmıştır. Bilginin/gücün hakikate dayanmalığının belirleyicisi ise yine her iki dünyaya yönelik olan ilimdir. G.A.’da 50 kez yinelenen âlim sözcüğü ile genel söylemde ilme sahip olan özne vurgulanmış olurken 75 kez yinelenen ilim sözcüğünün kavram alanının, konumlatıcılığı da belirtilmiştir. “*bilgi ki ‘ilm hakk ta‘ hazretine yakın olmağlıguñ ulu vesilesidür, ve şerif âletidür* (065b/05-06)” ifadesiyle bu konum, açıklıkla dile getirilen bir sözce ve genel söylem özelliği kazanmıştır. İlme vâkıf olup olmama, bireyler arasındaki değer farklılığına da neden olmaktadır. “*âlim olan hatrı câhil olan hatrına gâlibdür* (097a/19)” sözcüsü, belirtilen savımızın anlamsal odak noktalarındandır. Ancak bireyin, ilimden aldığı gücü edimselleştirmeyiş; erkten tamamen yoksun kalmayı hâttâ özelde Descartes’in varlığı koşullandırıcı niteliğinden (“cogito ergo sum”; düşünüyorum o halde varım), genelde ise insanlık özelliğinden mahrum kalmayı koşullamaktadır. “*her kişi ki ‘ilmiyile ‘amel itmeye ve câh u mâl-ı dünyâya vesile kıla ol hakikatde câhildür ‘âlim degildir. ve hakk ta‘ anuñ mişlini hâşâ eşege temsil ider* (065b/16-066a/02)” ifadesi ile belirtmiş olduğumuz doğrultudaki söylem açıklıkla somutlanmaktadır. Böylelikle bilginin edime dönüştürülme sorumluluğu da bir kez daha vurgulanmıştır. G.A.’da; 13 kez işletilen “bilgi” ve 70 kez işletilen “bil ki” ifadeleri ile sadece bilgi/güç sunulmamakta, aynı zamanda iktidar evreninde bir sorumluluk da yüklenmektedir. Böylelikle genelde siyasetnamelerin,

Turkish Studies

özelde ise G.A.'nın öğretisel (didaktik) özelliklerinin, sunulduğu kişinin iktidarını güçlendirmesi yanında ilgili kişiye aktarılan "bilgi" aracılığıyla yüklenen sorumlulukla, bireysel ya da toplumsal nitelikli kişiyi iktidara tâbi kıldığını ve asıl iktidar yapısının güçlendirildiğini belirtebiliriz. İktidarın uygulamacısı ve edimsel boyuttaki görünüm kipi olan gerçekliğin, metnimize dayalı söylemdeki ülküsel özellikleri sırasıyla şunlardır:

- a.) Salt bu dünya ile sınırlanmamış bir doğruluğu bulunmalıdır.
- b.) Doğruluğun ölçütü her iki dünyaya yönelik ilim olmalıdır.
- c.) Her edimin kaynağı olmalıdır.

Belirtilen özellikler, iktidarın oluş(tur)umundaki işlevsel bilgi birimlerdir. İlgili bilgi birimlerin açıklamaları ve tarihsel, kültürel dayanakları niteliğindeki hikayeleri de, belirtmiş olduğumuz iktidarın kendisini güçlendiren bilgi-erk aracı olarak değerlendirmekteyiz. Bir anlamda söylemdeki iktidar kurgusunun yöntemlerinden biri olarak ele aldığımız bilgi yapısı; daha genel bir söylem çözümleme yöntemi içerisinde de ele alınmıştır. Yönteme dayalı söylem çalışmaları ile öne çıkan dilbilimci Ruth Wodak'a göre "Söylemde göndergesel, yüklemesal, kanıtlama, çerçeveleme ve pekiştirme stratejileri olmak üzere beş strateji bulunmaktadır (Wodak 2000: 44-45)". Bilgi aktarımları, bireysel iktidar merkezlerinden alıntılandığı için, bu bilgi/güç kullanımındaki aktarımları, Wodak'ın göndergesel stratejileri içerisindeki "bireyselleştirme" stratejisi içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bu yöntemin dilsel aracı ise; aktarımı açıkça bildiren ifadelerdir. Bu ifadelerden "rivayet" sözcüğü metin içerisinde 90 kez işletilmiştir. "*hazret-i fuzâla bin 'ubeyd. 'aleyhi'r-rıdvân min allahü'l-hamîd şöyle temhîd-i muqaddemât rivâyet ider*(010b/03-04)", "*resûlullah 'aleyhi's-selâm hazretinden rivâyet kıılır* (068a/15)" ve "*hasan radıyallahu 'anhdan rivâyetdür ki* (084b/09)" örneklerinde olduğu gibi belirli bir iktidar uygulayıcısına gönderimde bulunur. "Rivayet" sözcüğü; "*ve bir rivâyetde* (084b/05)", "*şöyle rivâyet iderler ki* (151b/16)" ve "*rivâyetdür ki* (153a/03)" bağlamlarında ise bilginin anonim bir toplumsal kaynağına gönderimde bulunmaktadır. Metin içerisinde "buyur-" sözcüğü "324" kez işletilmiştir. "*ve 'abdullah bin mübârek buyurmuşlardır ki* (004b/14)", "*resûl-ı müştübâ. ve habîb-i murtaza buyurmuşlar* (010b/08)" ve "*hazret-i 'isa buyurdılar ki* (013a/10)" örneklerinde de belirli bir iktidar uygulayıcısına gönderimde bulunmaktadır. "Buyur-" sözcüğü; "*buyurmuşlardır* (014a/10)", "*buyurdılar* (030a/19)" ve "*ve buyurdılar ki* (043b/03)" bağlamlarında ise bilginin anonim bir toplumsal kaynağına gönderimde bulunmaktadır. Özel adlarıyla ya da ön adlarıyla daha da belirli kılınan birey; aktarımlarıyla, Foucault'nun genellikle peygamberlere, hükümdarlara vb. yüklediği "gerçekliğin anlatıcısı" konumuna yerleşmektedir. Böylelikle onlar, Katibî'nin belirttiği ana savlarının gerçekliğini dinsel, tarihsel ve kültürel erkin yansıtıcıları olarak onayla(t)maktadırlar.

Yöneticinin halka ilişkin bilgi sahibi olmaması, özellikle de onların geçim düzeylerini tam olarak bilmemesi, G.A.'nın söylemi içerisinde bir felaketi koşullamaktadır. İktidarın sürekliliğini koruyabilmesini ve kendisini daha güçlü kılabilmesini koşullayan bilginin, yönetilenlerin maddi güçlerine ilişkin özelliği de içermesi gerekmektedir. Bu yöndeki işlevsel bilgiye sahip olunmasının gerekliliği "*memleket şol vaqt harâb olur ki re'âyâ fakîr ü 'âciz ola teklîf olunan nesneye fakât getürmeyeler müteferriķ olup memleket harâba müteveccih olur ve re'âyânun fakîr ü 'âciz olmasına sebeb olur ki vâlilerün kendü beķâlarına i'timâd idüp kendülerün hâllerine bakûb cem'-i mâl itmege meşgûl olup re'âyâya fakr u fâka müstevlî olur* (128b/21-129a/05)" ifadesinde belirtilmiştir. Ülküsel iktidar kurgusu gereği, ilgili kitlenin durumuna, özelliklerin ve genel anlamda yönetimin yönetilen üzerindeki yansımalarına ilişkin sağlıklı bilgi alabilmek adına, kimi zaman araçların dahi aradan kaldırılması gerekmektedir. G.A.'nın söyleminde kullanılan "*ra'ıyyete çok zamân gözükmemek eyleme bilki her gâh hâllerin tefahhuz eyle zirâ vâlî olan ahvâlî yoklamasa ekser hâle vâkıf olup nazarında eyü yavuz büyük küçük birbirinden mümtâz olup haķķı bâıldan fark olmaz* (131a/11-15)" ve "*gerekdür ki gâh gâh erbâb-ı hacet için meclis-i 'âm idüp*

Turkish Studies

kendüñ oturasın ve kapucılarıña ve çavuşlarıña tehdid idesin ki kaç‘ā bir kimse ‘yi saña buluşmağdan men‘ itmeyeler sen dağı meclisüñde tevāzu‘ u meskenet göster ki hācetlüler gelüp saña hācetlerin ‘arza kadir olalar seni görüp vahşetlerinden ‘arz-ı hālde ‘āciz olmayalar (130b/03-08)” sözcelerinde belirtmiş olduğumuz bilgi somutlanmaktadır. Ayrıca alıntılanan son metinde de belirtildiği üzere, bu bilgi edinimi bağlamında yöneten, karşısındakine yönelik kendisini üstün görmemeli, gerek edindiği bilgiyi kullanabilmek için gerekse kullanabileceği bilgiyi edinebilmek için öznelerarası empatik iktidar işletimine bağlı kalmalıdır.

Bilginin güce dönüşümü doğruluğu ile ilgilidir. Doğru bilginin ediniminde yöneticinin/öznenin tek kaynağa göre hüküm vermemesi, davranış sergilememesi gerekmektedir. Bu nedenle, edindiği bilgileri doğrulatmasının, sınamasının gerekliliği vurgulanmıştır. “*bir vaktde āzarbaycān begi bir çarı hātunuñ milkini be-ğayr haqqın zulile elinden almış idi ol mazlūma dağı süri nürek nūşirrevānuñ çapusına gelüp bir geçit yirinde oturdu nūşirrevān gerçeriken hālın ‘arz eyledi nūşirrevān bilüp kıllarına emr eyledi çarıcuğı bir yire kındurup yiyicegin virdiler ve kendüñün mu‘temedlerinden birisin āzarbaycāna gönderdi tā ki çarınun hālın tafahhuş idebile mu‘temed varup sorup bildi nūşirrevāna çarı şādıkadur didi nūşirrevān dağı emir-i āzarbaycān gelince çarıcuğun esbābın tertib idüp şabr eyledi tā ki emir geldi divān oldu çarı ‘yi da‘vet eylediler geldi şikāyet eyledi ol mu‘temed dağı da‘vāya mu‘tabık şehadet eyledi nūşirrevān buyurdu derisin yüzdiler başından çıkardılar tā ki ğayrısı ‘ibret alup bir kimesne dağı zulm eylesün ve ol çarıya yirin yine buyurdu virdiler bu siyāsetile heybeti gönüllerde mütemekkin oldu ve devrinde kimesne zulm idemedi.(146a/11-146b/05)” mutemedinin yanı sıra bilginin, karşı kaynaktan (Azerbaycan emirinden) yüzleştirme yoluyla doğrulatılmasının ardından, bilginin gereği yerine getirilmiştir. Bilginin gereğine ilişkin taraflardan birinin yaşlı bir kadın, diğerrinin ise bir melik olarak seçilmesi karşıtlık aracılığıyla sözcenin işlevselliğini artırma amacından kaynaklanmaktadır. Yaptırımın sertliği de ibret verici oluşu doğrultusunda, yönetenin başına gelebilecek en büyük kaybın ve ıstırabın, yönetimi altındakilere ādil davranmayışıyla gerçekleştirileceği bilgisine dayanmaktadır. G.A.’nın söyleminde, hikaye yapısı içerisinde, belirtilen özellikteki sözcelerde kimi zaman bilgi doğrulama amacıyla yönetenin güvendiği kişi değil de doğrudan ülke yöneticisi dahi yerinde araştırma ve sorgulama yapabilmektedir. Eserde, hikāye yapısı içerisinde işletilen “*müselmānlarun ‘ali adlu bir hañbleri vāridi aradan ğıybet idüp ol memleket pādşāhınun tahtı olduğı şehre varur ve muçarriblerine hālın ‘arz ider diñlemezler bir gün pādşāhın şikāri yolında bir ağac ardında oturur pādşāh ava giderken bunu görüp da‘vet ider ve hālın şorar bu dağı bir bir hikāyet ider pādşāh bunu buyurur hāşekileri bir yere kındururlar yimesin içmesin virürler kendü avdan dönüp tahtına geldükde vezirine aydur benüm bir mühim maşlahatum oldu sen yerüme halkun maşlahatın görivir olmasın ki kimesne üzerime gele diyü²(tenbih eyledi dağı şah) bir hecāne süvār olup müselmānlar olduğı şehre kırk ferseng irāğ imiş melik bir günde ve bir gicede gelüp kendüzin bāzergān şekline kıoyar bāzār yerine varur hañbüñ didiklerin işidür bilür ki tañkīkdür siyāset buyurur ve yine ol arada bir hūb ve ‘ālī mescid yapıdurur ve kıubbesini altun ile şıvadur ve aydur ki bir ta‘ifeye ki ben āmān virmiş olan yüzleri şuyıyıla olalar kimesneye ta‘anları olmaya mażarratları dağı olmaya kendü hāllerine meşğul iken ta‘addi idenlerun hālī budur diyü hañların alıvirür rivāyet iderler ki nice müddet ol mescid kāfirler arasında ma‘mūr kıalmışdur kāfir iken ol şehri-yāruñ ‘adlı berekātında (146b/12-147a/09)” ifadesi, savımızın dayanaklarındandır.**

İktidara hizmet eden ve güç niteliğindeki bilgi bu hizmetini G.A.’nın söylemi içerisinde kimi zaman, doğrudan özel toplumsal yönetim araçları üzerinden gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda, Osmanlı Devleti’nin maddi gücüne ve hakimiyet alanına ilişkin bilgileri de barındıran G.A.’nın söylemi, bilgi aracılığıyla iktidarının gücünü ve ihtişamını, özneye bir cazibe unsuru niteliğiyle sunmaktadır. Osmanlı Devleti’ne ait olan bu güç, karşılaştırmaya dayalı olarak daha da

² Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

belirgin kılınmıştır. “*mısr hazinesi ki her sene yüz elli biñ altundur bi’z-zāt pādşāhumuz hazretlerine ceb harçluğı içündür* (140b/04-05)” ifadesi, görüşümüzün dayanağı niteliğindedir. Devlet yapısına ilişkin bilgi, kimi zaman gösterilen boyutunda “özel” önadı ile nitelenmektedir. Özel bilgi, doğası gereği genel dolaşımdan, aktarımdan, korunmalıdır. G.A.’nın söyleminde işletilen “*eṭrāf-ı eknāfdan elçi gelse çoqluk gezdürmeyeler ki aḥvāle vākıf olmaya anuñiçün elçi yanında konulan kimesneye muhkem ısmarlamak gerekdür* (137b/02-04)” ifadesi ile, bilginin özelliği ve özelliğine dayalı işlevselliği bağlamında paylaşımına açılıp açılmayacağını belirlediği somutlanmıştır.

Bilgi, bir yandan iktidarın önemli uygulayıcısı olarak sıklıkla işletilirken bir yandan da okur için bilmesinin gerekliliğinden öte zorunluluğu vurgulanmaktadır ki belirtmiş olduğumuz ikinci kullanım da yine özneyi iktidara tâbi kılma amacı doğrultusunda açığa çıkmıştır. Bilgiye ulaşmanın zorunluluğu, G.A.’nın söyleminde, Eski Türkçe, Orta Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de kullanılagelen emir kipi biçimi –ğil/gil+ø ile desteklenmiştir. Metinde emir eki, –ğ il biçimi- 3 kez işletilmiştir. Sırasıyla sakla-, san- ve inan- eylemleriyle kullanılmış olan emir kipinin eklenmiş olduğu ikinci ve üçüncü sözcükler doğrudan, birinci sözcük ise dolaylı olarak bilgi ile ilişkilidirler. “*dükeli ‘ālimleri azmağdan şaklağil* (070a/20-21)” ifadesi, bilgi sahiplerinin korunumuna vurgu yapmaktadır. “*allah ta‘ dedi sen yā muḥammed şanmağil allahı kim gāfildür*. (089a/02-03)” ifadesinde, G.A.’nın üst söylemindeki mutlak bilgi sahibince bir bilgi düzeltimi, doğru bilgiye yönlendirim gerçekleştirilmiştir. “*kendüñ gözet eyliği vezire inanmağil* (178a/19)” ifadesinde güvenilir kişi de olsa dolaylı bilginin sorgulanır doğruluğu karşısında, birinci elden edinilen bilginin doğruluğunun üstünlüğü belirtilmiştir. Bu bağlamda –ğil emir kipinin üç işletiminde de Foucault’nun iktidarın kavramındaki önemli bir erke, bilgiye, yönelik olarak kullanıldığını belirtebiliriz. Emir kipinin –gil biçimi ile G.A.’daki toplam işletim değeri 17’dir. Belirtilen 17 işletimin 13’ü bil- eylemi üzerine gerçekleştirilmiştir. Bu geçiş değeri, öznenin bilgi edin(dir)imi yoluyla iktidara tâbi kılınışının, söylemdeki en güçlü yansıması niteliğine sahiptir. Emir kipinin –gil biçimi ile diğer işletimleri, metin içerisindeki sırasıyla; bekle-, (terk) eyle-, (emr) it-, di- eylemleri üzerine gerçekleştirilmiştir. “*faẓluñ birle pādşāhları bekleğil zulmden* (070a/20)” bağlamında kullanılmıştır. “*dā’imā allahdan korqmağı terk eylemegil didi* (075b/08)” ifadesinde; iktidarın erkini sağlayıcı, bilgi/güç işlevini koşullayan bir kullanımla işletilmiştir. “*şultān emr ider çāvuş başına vār āğaya digil* (150a/20)” ifadesinde dönemin toplumsal tabakalaşma yapısı içerisinde bir buyurumu vurgulamaktadır. Ancak 151-b/02-03’deki “*köy ketḥudāsı ḥüb-ı vechile söylemek diledi beg kaqıdı toğrusın digil didi yoḥsa saña edeb iderüm didi*” ifadelerinde di-(de-) eyleminin üzerine eklenen emir kipi eki, yine “doğru bilgi istemi”ni vurgulamaktadır. Örneklerde de belirtildiği üzere G.A. içerisinde toplam 20 kez işletilen “-ğil/gil+ø” emir kipi ikinci teklik kişi eki bu işletimlerinin %95’ine karşılık gelen 19’unda doğrudan ya da dolaylı olarak iktidar aracı olarak bilgi işletimi bağlamındaki söylemi kurgulamıştır. Bu değer, bilginin, iktidar için sahip olduğu öneme vurgu yapan M. Foucault’nun savunumunu G.A.’nın söylem alanı içerisinde doğrulamaktadır.

IV. Sonuç:

Siyasetnâmelerin genel itibariyle kuramsal ağırlıklı bir içeriğe sahip olmalarına karşın Gencine-i Adalet’te belirtilen kuramlar, özellikle dördüncü bölüm içerisinde tarihsel nitelikli hikâye uygulamalarıyla desteklenmiştir. Hikâyelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yerini Türkçe sözcükler ve tamlamalar almıştır. Böylelikle uygulamalarla desteklenen kuramlar, hikâyelere dayalı işletimlerdeki ifadelerinde daha yalın bir dil ile sunulmuştur. Kuramsal ifadelerin, anlaşılması daha güç bir dille yazılmasını; öznenin gerçekliğin anlatıcılarına duyduğu gereksinimin vurgulanması gerekçesi ile açıklayabiliriz. Bu gerekçe metin içerisinde kullanılan “yani, manası, demektir” sözcükleri ile “bilgi” daha belirgin bir şekilde algılatılmakta ve böylelikle iktidarın güçlendirilmesi amaçlanmaktadır.

Turkish Studies

Söylem çözümlemesinde de iktidar felsefesinde de benimsenen yöntemin ve ana düşünsel kurgunun oluşturucusu Michel Foucault için iktidarın önemli araçlarından biri olan “bilgi”, Gencine-i Adalet’in söyleminde de belirtilen doğrultuda kullanılmıştır. Eserin söyleminde iktidarın önemli aracı niteliğine sahip olan bilgi, işlevselliği doğrultusunda kullanılırken, özne de bilgi edinimi yoluyla iktidara tâbi olmaya yönlendirilmiştir. Bu yönlendirmenin çoğunlukla emir kipinde yapılması ve emir kipinin de çoğunlukla bilgi edin(dir)imine yönelik ifadelerde kullanılması, ülküsel iktidar kurgusu içerisinde bilginin sahip olduğu önemi vurgulamaktadır.

Eserde Osmanlı Devleti’nin gücü, karşılaştırmalara dayalı maddi ifadelerle, hazine zenginliği ile bildirilerek padişahın iktidarı, özneye bir güç ve cazibe unsuru özellikleri ile sunulmaktadır. Belirtilen bilgiler, eserin genelinde sunulan bilgiler gibi öznenin iktidara tâbiyetine uç vermektedir.

G.A.’da bilgi gerek teorik gerek uygulamalı yönüyle dinsel ya da din dışı tarihsel dayanaklarla bir iktidar uygulamacısı niteliğinde yaşamın her alanına yönelik olarak kurgulanmış ve Foucault’nun belirttiği özellikleri taşıyan Osmanlı Padişahı I. Ahmed Han’a sunularak padişahın, iktidarın yapısı içerisinde daha muktedir konumda olmasına, kendisine de “bilgi”ler sunularak yardımcı olunmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- ADORNO T.W., HORKHEİMER M. (1989). *Dialectic of Enlightenment*, Verso, Londra.
- AYDEMİR Ö.K. (2010). *Gencine-i Adalet’in Dilbilgisi Özellikleri ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, (Basılmamış Doktora Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- BÜYÜKKANTARCIOĞLU N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*, Multilingual Yayınları, İstanbul.
- FOUCAULT M. (1994). *The Archeology of Knowledge*, Çeviren: A. M. Sheridan Smith, Routledge Press, London.
- FOUCAULT M. (1998). *Politics Philosophy Culture Interviews And Other Writings*, Çeviren: Alan Sheridan, Routledge Yayınları, New York-London.
- FOUCAULT M. (2003). *İktidarın Gözü*, Çeviren: Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- KARPUZ H. Ö., AYDEMİR Ö.K. 2011. *Katibi ve Gencine-i Adalet’i*, Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Prof. Dr. Gürer Gülsevin Armağanı, Volume:6/1, Winter, Turkey, pp. 74-85.
- OKTAR L. vd. (1999). *Gazete Söylemi ve İdeoloji İlişkisinin Dilbilimsel ve Toplumsal Çözümlemesi*, 12. *Dilbilim Kurultayı Bildirileri Kitabı*, Mersin Üniversitesi, Ankara, s.281-316.
- WODAK R., MEYER M. (2001). *Methods of Discourse Analysis*, Sage Publications, London.